

5. Константиновский В.С. Учить прекрасному / В.С.Константиновский. – М. : Молодая гвардия, 1973. – 198 с.
6. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе: [учебно-методическое пособие] / Г. П. Шевченко. – К.: Радянська школа, 1985. – 136 с.
7. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред. Л.Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов]. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 375 с.
8. Щолокова О. П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя / О. П. Щолокова. – К. : Інститут змісту і методики навчання, 1996. – 172 с.

*З.М.Мірошник,
докторантка Харківського
національного педагогічного
університету ім. Г.С.Сковороди*

РОЛЬОВА ПОЗИЦІЯ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті розглянуто питання професійної підготовки вчителя. Особливу увагу приділено основним функціям, які виконує сучасний вчитель, підкреслюється його рольова позиція.

Ключові слова: роль, соціальна роль, соціальна функція, рольова позиція.

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся профессиональной подготовки учителя. Особое внимание уделено основным функциям, которые выполняет современный учитель, подчеркивается его ролевая позиция.

Ключевые слова: роль, социальная роль, социальная функция, ролевая позиция.

The modern teacher's role position. In this article we discuss the professional training of teacher and focus your attention on an essential functions, which discharges the modern teacher. We accentuate teacher's position

Keywords: role, essential functions, role position.

В сучасних умовах підсилюється необхідність реалізації суб'єктивного підходу до навчання майбутніх поколінь, забезпечення безумовного права кожної дитини активно вибирати та самостійно конструювати своє шкільне життя. Молоде покоління вступає у світ, зміни в якому фіксуються у всіх сферах життя: науковій, технологічній, політичній, економічній, соціально-психологічній та культурній.

Становлення та розвиток суспільства, здатного вчитися, суспільства знання, суттєво змінює статус сучасної освіти. Зрозуміло, що при цьому суттєво змінюється роль вчителя: від передачі знань і способів діяльності, формування умінь та навичок він переходить до співпраці та взаємодії з кожним учнем, до спільного проектування індивідуальної моделі інтелектуального та особистісного розвитку кожної дитини, її психологічної та педагогічної підтримки, організації діяльності в «зоні її найближчого розвитку».

На думку сучасних дослідників (Бех І.Д., Савченко О.Я., Піскунова О.В., Проскура О.В.) пріоритетним для школи повинно стати завдання: реалізувати потребу вчитися впродовж всього життя, а саме розвивати мислення дітей, виховувати в них здатність до самонавчання, бажання думати та приймати самостійні рішення, «стати самостійно діючим менеджером свого майбутнього» [5; 48].

Вирішальним фактором в цій ситуації виступає особистість самого вчителя, її рольова структура та основні функції, які він виконує. Ключові питання про те, як і чому навчати, що виховувати, а значить і розвивати, приречені на формальний беззмістовний підхід, якщо не брати до уваги особистість того, хто навчає, її авторитет та значущість (референтність).

«Що значить учитель?» – запитував В.О.Сухомлинський і відповідав: «Це передусім – людина, яка любить дітей, знаходить радість у спілкуванні з ними». Учитель початкових класів і діти – це єдиний «організм» взаємовпливу. Подібний «феномен» виникає у житті кожної людини двічі: у момент народження і під час першої зустрічі з учителем і школою.

Авторитет першого вчителя в очах учнів молодших класів інколи перевершує авторитет батьків. Вчитель стає для них найреферентнішою особистістю. Про це необхідно пам'ятати та використовувати в навчальній діяльності з метою закладання „еталонів" досконалого, прекрасного, гармонійного.

Вміння ефективно здійснювати навчально-виховний процес і спілкування з учнями на засадах: психологічних знань про вікові та індивідуальні особливості розвитку дітей; уміння зіставити розвиток учня з нормативними показниками, знайти причини відхилень; позитивно сприймати кожного учня, надаючи відповідну допомогу; брати до уваги емоційні стани учня і добирати відповідні способи спілкування і взаємин. О.В.Проскура називає психологічною

компетентністю вчителя, що на нашу думку об'єднує відповідні соціальні ролі та функції вчителя-класовода.

Вміння ставити себе на місце того чи іншого учня, щоб оцінити його стан, настрої, можливості, на думку Ш.О.Амонашвілі, І.Д. Бека – особлива роль сучасного вчителя.

Мета статті полягає в тому, щоб виявити основні характеристики ролей та функцій, які виконує сучасний вчитель початкових класів, схарактеризувати саму рольову позицію вчителя, що передбачає обов'язковість виконання ним цілого ряду функцій, безпосередньо зв'язаних з прийняттям різних рішень, які детермінують життєдіяльність класного колективу молодших учнів.

Результативність професійного становлення майбутніх фахівців визначається тим, наскільки студенти педагогічних вузів, педагогічних факультетів усвідомлюють рольову позицію та рольову структуру особистості вчителя початкових класів, готові до програвання своєї специфічної ролі, що має розвивальний та педагогічний аспект.

Особистість вчителя, його внутрішній світ, психологічні механізми його індивідуального розвитку, його професійні якості, сутність виконуваних ним професійно-специфічних ролей та функцій за всіх часів привертала увагу дослідників.

Г.С.Сковорода, гуманістичні ідеї якого знайшли свій подальший розвиток у працях Т.Г.Шевченка, О.В.Духновича, І.Я.Франка, К.Д.Ушинського, А.С.Макаренка та В.О.Сухомлинського, підкреслював, що вчитель – це «істинна», справжня людина, ідеал моральної перебудови світу та створення справедливого суспільства. Педагог-гуманіст вважав, що безмежна любов повинна скріплюватись великою вимогливістю до учня, вірою в його сили і можливості, «...любов породжується любов'ю, і бажаючи бути любимим, я сам перший люблю», – ці слова можуть бути заповітом сучасному поколінню вчителів і мають визначати рольову позицію вчителя.

Великий педагог К.Д.Ушинський розглядав школу як «організм суспільного виховання», але головну вирішальну роль справедливо відводив учителю-вихователю. Ушинський розумів виховання як закономірний соціально-психологічний процес, в якому певну роль відіграють одвічні соціальні потяги людини – потреба у спілкуванні і здатність взаємного морально-виховного впливу один на одного ... Це положення великою мірою стосується педагогічного

процесу, в якому дві його сторони – учитель та учень – дуже різняться за рівнем свого соціального досвіду.

К.Д.Ушинський акцентує увагу на тому, що вплив дорослих, зокрема вихователя, на становлення особистості дитини має визначний характер, причому чим менша дитина, тим більший на неї вплив вихователів (вчителів-класоводів).

Особливо цінував К.Д.Ушинський в учителеві щирість, яка на його думку, є єдиною міцною запорукою справжнього успіху у вихованні та навчанні дітей. Уміння увійти в духовний світ дитини, зацікавити на уроці всіх учнів, добитися уваги кожного – це засіб для розвитку здібностей учителя – підкреслював учений.

Отже, К.Д.Ушинський залишив цілісне вчення про педагогічну діяльність як про вище мистецтво, як про такий фах, в якому артистичність, наукова обізнаність, помножені на любов до своєї професії (вчителя початкових класів), до дитини, можуть і повинні творити чудеса.

Відомий російський педагог і психолог П.П.Блонський вважав ставлення вчителя до дитини основним критерієм всього професіоналізму. Він писав: «Зараз я швидко розгадаю, що за педагог переді мною, дивлячись по тому, чи говорить він зі мною про дітей і їхню психологію, чи говорить про програми, вимоги керівництва і таке інше».

Говорячи про підготовку вчителя початкових класів, про розмаїття соціальних функцій, які він виконує як професіонал, не можна не відмітити значущість ідей автора гуманно-особистісної педагогіки Ш.О.Амонашвілі. Неперевершений, особливий трактат «Школа життя» присвячений насамперед початковій школі, вчителям та учням, являє собою довгоочікувану світоглядну педагогіку, яка як повітря необхідна всій нашій освіті.

Подальші дослідження (Абдуліна О.О., Вовк Л.П., Кузьміна Н.В., Кондрашова Л.В., Леонтьєв Д.О., Семиченко В.А., Сластьонін О.В., Століна Т.В. та ін.) також піднімали проблему формування особистості, здатної до постійних змін, самовдосконалення, спроможної на перебудову власної рольової структури та перебудову свого професійного «Я»; готової до виконання нею величезної кількості основних соціальних функцій в залежності від того, які її позиції, статус, взаємини з іншими людьми.

Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує позиція Дмитра Олексійовича Леонтьєва, директора інституту екзистенціальної психології та життєтворчості. З точки зору Леонтьєва, у психології особистості ключовим є питання: «Чому люди роблять те, що вони роблять?». Особистість, - за Леонтьєвим Д.О., - це індивідуалізована форма буття соціальної сутності людини. Серед трьох рівнів особистості він відокремлює експресивно-інструментальні структури, що характеризують типові для особистості форми і способи зовнішніх проявів, взаємодії зі світом, її зовнішню оболонку (характер, здібності, ролі). Цей рівень сміливо можна назвати зовнішнім світом особистості й пов'язати його з соціальним оточенням (соціальними групами перш за все), до складу яких особистість входить, з членами яких взаємодіє, виконуючи специфічні функції та беручи на себе відповідальні ролі.

Функції особистості – виокремлення себе з оточуючого світу; презентація і структурування взаємин зі світом; підпорядкування своєї життєдіяльності стійкій структурі цих взаємин.

На думку багатьох науковців (Г.М.Андрєєва, Я.А.Коломенський, І.С.Кон, Д.О.Леонтьєв, Т.Шибутані та ін.) людина протягом свого життя виконує величезну кількість різноманітних соціальних функцій, будучи членом тих чи інших груп, взаємодіючи з іншими людьми, особистість в кожному із цих випадків оволодіває тією чи іншою позицією (статусом) – місцем в даній конкретній системі соціальних взаємин, в яких соціальні функції постійно змінюються. Різноманітні соціальні функції мають безліч способів їх втілення. Задля зазначених способів виконання соціальних функцій людини на початку 30-х років ХХ століття було запропоновано поняття соціальної ролі.

Проблема соціальних функцій людини, її рольова позиція обговорюється у психологічній літературі давно і відрізняється великою кількістю різних підходів та інтерпретацій. Вона є актуальною, як для соціальних психологів (Г.М.Андрєєва, Т.Шибутані, Д.О.Леонтьєв, Я.А.Коломенський, Є.В.Руденський), так і для соціологів і соціальних педагогів (Т.Парсонс, І.С.Кон, Л.П.Буєва, А.В.Мудрик).

Соціальна роль особистості обов'язково вказує на її соціальну природу, включеність в ту чи іншу систему соціальних відносин. Будь-

яка особистість являє собою своєрідний сплав біологічного, психологічного і соціального.

У науковий обіг термін «роль» ввели вперше (у 20-30 рр. ХХ століття) американські вчені Дж.Мід і Р.Лінтон. При чому, Лінтон визначав роль як «динамічний аспект статусу». Під статусом розуміли будь-яку соціальну позицію особистості, а роль виступала як певна демонстрація цієї позиції.

Він трактував соціальну роль як одиницю суспільної структури, яку можна оцінити у вигляді заданої людині системи норм. Дж.Мід, розкриваючи особливості взаємодії із властивим йому середовищем, відокремив поняття «соціальності» як особливу категорію, що означає факт можливої участі людини в різних соціальних взаємодіях. Особливого значення в таких взаємодіях Мід називає свідомість, яка, на його думку, має, перш за все, інструментальну природу, тобто є засобом пристосування індивіда до середовища. Поняття соціальної ролі було пов'язане з різноманітністю функцій, які людина виконує і здатна виконувати в соціумі. Як бачимо, обидва автори розглядають соціальну роль як особливе явище, в якому об'єднується особистість та суспільство, при цьому індивідуальні прояви людини співвідносяться з суспільними нормами.

Так, у школі чітко розрізняється офіційна позиція директора, заступника директора, шкільного психолога, бібліотекаря, вчителя-предметника, вчителя початкових класів і т.ін.

Кожен з них знаходиться в тій чи іншій офіційній позиції має свої відповідні права й обов'язки, виконує відповідні функції і бере на себе відповідні ролі.

Таким чином, можна говорити про наявність відповідних взаємин між вказаними особами. В рамках даних взаємин індивіди (суб'єкти) виконують певні соціальні ролі, займають певні соціальні позиції, а ці взаємовідносини називаються рольовими (Е.Берн, Дж.Мід, Р.Лінтон, Т.Шибутані).

В психологічній літературі зазначається, що роль – це нормативна система дій, очікуваних від індивіда, у відповідності з його соціальним положенням (Г.М.Андреєва, В.В.Новіков). Роль – це узагальнений спосіб виконання соціальної функції (Е.В.Андрієнко).

Проблема соціальних функцій людини, яка давно і, досить активно обговорюється в психологічній літературі, набуває особливої

актуальності для сучасної освіти, для сучасного вчительства, для установ, що займаються підготовкою майбутніх фахівців.

З метою кращого розуміння взаємозв'язку особистості та її соціального середовища, психологи звертають увагу на спеціальні ролі та функції, що виконує особистість як у повсякденному житті, так і у професійній діяльності.

Проблема формування професійних якостей сучасного вчителя, визначення основних функцій та ролей, які він виконує в ході професійної діяльності, набуває сьогодні особливої актуальності.

В.А.Семиченко, аналізуючи педагогічну діяльність, окреслюючи основні завдання вчителя і вчителя-предметника, зокрема, пропонує, перш за все, визначити функції, що покладаються на вчителя. Функції слід розглядати в кількох проекціях і на різних рівнях. Серед них можна виокремити такі.

1. Термінальні, або функції-цілі. Вони пов'язані зі стратегічними напрямками педагогічної діяльності, відображають її сутнісні цілі та завдання. На цьому рівні автор відокремлює п'ять функцій: навчальну, виховну, розвивальну, соціалізуючу та функцію життєзабезпечення. Ці функції слід розглядати не як абсолютно відокремлені одна від одної сфери діяльності, а як певні «сміслові згустки», «поля активності вчителя», які мають спільні смисли, значення та види діяльності.

2. Інструментальні, або функції-засоби. Це сукупність так званих тактичних функцій-засобів, що охоплюють групу функціональних завдань, завдяки яким цілі педагогічної діяльності перетворюються на безпосередній процес взаємодії в реальних умовах і з конкретними учнями. Ця група функцій об'єднує інформативну, ілюстративну, смислоутворювальну, діагностичну, диференціальну, стимулюючу, психодіагностичну, прогностичну, культуровідтворення, психотерапевтичну, рекреаційну.

3. Операціональні функції (функції-прийоми). До цієї підсистеми віднесені функції, які обслуговують (нерідко водночас) кілька функцій-інструментальних, хоча в певних межах можуть бути більш пов'язані з тією чи іншою стратегією, або тактикою. Ця підсистема об'єднує: вимірювання та оцінювання, методичну, керівну, функцію системоутворення, ієрархізації і структурування, а також коригувальну, констатувальну та формотворення [6].

В.А.Семиченко зазначає, що залежно від типу навчального закладу зміст, форми та засоби реалізації тих чи інших функцій можуть значно варіюватися.

Щоб з'ясувати, на що переважно зорієнтовані студенти та вчителі початкових класів, ми запропонували студентам різних курсів педагогічних факультетів та вчителям-класоводам, одне просте запитання: «Які, на вашу думку, функції (ролі), виконує сучасний вчитель початкової школи?».

Аналіз результатів показав, що відповіді дуже різняться і за якісними, і за кількісними характеристиками (від однієї-двох до тридцяти функцій; від необхідності навчати, розвивати та виховувати забезпечувати психологічне здоров'я кожного учня до бажання та уміння бути клоуном, нянькою, порадником і другом для дітей та батьків).

З розмаїттям функцій та ролей, що виконує вчитель у школі пов'язаний його авторитет. «Від того, чи авторитетний педагог, багато в чому залежить, настільки успішно він зможе виконати свої основні функції викладача та вихователя» [2, с. 103].

Рольовий авторитет є однією з найважливіших передумов авторитету особистості, значущою умовою успішної педагогічної діяльності. Кондратьєв М.Ю. у своєму дослідженні відокремлює основні стадії ставлення авторитету вчителя, а саме: 1) педагог – джерело інформації; 2) педагог – референтна особа; 3) педагог – авторитетна особа. Авторитет педагога в очах учнів, як правило, має різні детермінанти, в залежності від вікових особливостей розвитку особистості.

В молодшому шкільному віці учні визначають авторитет учителя, як правило, в першу чергу в силу авторитетності для них самої рольової позиції вчителя. Таким чином, підкреслює Кондратьєв М.Ю., саме тут ми можемо скоріше говорити про авторитет ролі, ніж про авторитет особистості.

Досвід показує, що у більшості випадків, за вчителем початкових класів, визначається право на прийняття відповідальних рішень як в ситуації, значущої для даного учня особисто, так і для класу в цілому, в умовах навчальної і поза навчальної діяльності.

Про те, якими професійними та особистісними якостями повинен володіти вчитель початкових класів, які функції і ролі він повинен виконувати знаходимо в роботах зарубіжних вчених М.Карне,

К.Абромс. Автори наголошують на характеристиках вчителів, що працюють з обдарованими дітьми. Вчитель має бути: доброзичливим та чуйним; розбиратися в особливостях психології обдарованої дитини, відчувати її потреби та інтереси; мати досвід роботи в установах для дітей дошкільного віку; мати високий рівень інтелектуального розвитку; широке коло інтересів та умінь; крім педагогічної ще додаткову освіту; бути готовим до виконання різноманітних обов'язків; мати живий та активний характер; почуття гумору; проявляти гнучкість, бути готовим до перегляду своїх поглядів і постійного самовдосконалення, мати творчий, можливо нетрадиційний особистісний світогляд; мати гарне здоров'я та життєву стійкість; мати гарну підготовку до роботи та подальшого надбання спеціальних знань.

Крім того, самими вчителями були названі такі якості, як доброта, розгашованість дитини, теплота, чуйність, ентузіазм, упевненість у своїх силах, енергійність та високий інтелект [4, с. 234].

Такі ж якості, на нашу думку, необхідні і звичайним вчителям початкових класів. Саме вони займають особливу позицію і виконують незвичайну роль у сучасній школі по вихованню культурної людини та розвитку особистості, яка здатна самостійно вчитися, саморозвиватися та вдосконалюватись. Готовність вчителя працювати з найменшими у школі учнями визначається наявністю у нього не лише теоретичних знань і практичного досвіду, а й обов'язково залежить від уміння й бажання успішно виконувати свої основні ролі і функції вчителя.

Отже, професійні функції і ролі (рольова позиція) вчителя є важливою умовою результативності його діяльності.

Початок професійного зростання вчителя та вдосконалення його рольової позиції розпочинається у студентські роки у педагогічних навчальних закладах.

Список використаних джерел

1. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО - Пресс, 2002. – 640 с.
2. Кондратьев М.В. Взаимосвязь авторитета личности и авторитета роли учителя //Вопросы психологии. – 1987. – № 2. – С.99-103.
3. Леонтьев Д.А. Очерки психологии личности. – М.: Смысл, 1993.
4. Одаренные дети; Пер. с англ. /Общ. ред. Г.В.Бурменской и В.М.Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.

5. Пискунова Е.В. Подготовка учителя к обеспечению современного качества образования для всех: опыт России /Под ред. действительного члена РАО, доктора физико-математических наук, профессора Г.А.Бордовского. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2007. – 79 с.
6. Семиченко В.А. Психология педагогической деятельности. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.
7. Столина Т.В. Психология личности. – СПб.: Питер, 2008. – 304 с.

*Л.Г.Николаенко,
викладач,
Кіровоградський ДПУ
ім. Володимира Винниченка*

ФОРМУВАННЯ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ У ПІДГОТОВЦІ ДО ДІЯЛЬНОСТІ З ДОБОРУ МУЗИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті розглядаються деякі аспекти підготовки майбутнього вчителя музики до діяльності з добору музичної інформації через формування комплексу його особистісних якостей.

Ключові слова: добір, музична інформація, особисті якості, підготовка вчителя.

В статье рассматриваются некоторые аспекты подготовки будущего учителя музыки к деятельности по отбору музыкальной информации путем формирования комплекса его личностных качеств.

Ключевые слова: отбор, музыкальная информация, личностные качества, подготовка учителя.

This article discusses some aspects of the preparation of future teachers of music to work on the selection of musical information, by creating a set of his personal qualities. Key words: selection, music information, personal qualities, training of teachers.

Key words: selection, music information, personal qualities, training of teachers.

Постановка проблеми. Одним із головних напрямів модернізації освіти в Україні є якісне удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя, формування його творчої особистості в умовах полікультурного виховання з розвивальною культуротворчою домінантою. Новий підхід до підготовки фахівців, покликаний гуманістичною парадигмою освіти, котрий полягає в особистісно-орієнтованому навчально-виховному процесі вузу, передбачає